

О. Комаренко, канд. іст. наук, доц.,
Ю. Гончар, канд. іст. наук, М. Сайчук, канд. іст. наук

США – СРСР: ЕНЕРГЕТИЧНЕ ПРОТИСТОЯННЯ (1982–1984)

В статті досліджено політику США щодо Радянського Союзу з метою зриву будівництва трансконтинентального газопроводу Уренгой – Помари – Ужгород – Європа.

The article investigates U.S. policy toward Soviet Union, which was purposed on their adherence to the embargo against construction of Soviet transcontinental gas conduit Urengoy - Pomary - Uzhgorod - Europe.

Міжнародні політичні баталії останніх років демонструють, що в основі всіх геополітичних сценаріїв, ідеологічних концепцій і національних ідей лежать спроби встановлення контролю над джерелами цінних ресурсів, насамперед енергетичних, та шляхами їх транспортування. Переможець отримує конкурентні переваги в постійному змаганні економік, результати чого трансформуються у воєнну і політичну могутність країни. Значна частина цих процесів стосується і України безпосередньо, оскільки у світі немає іншої країни з такими газотранспортними активами. У боротьбі за контроль над ними задіяні всі можливі засоби. По-іншому не може бути, тому що навіть саме народження цієї газотранспортної системи, в основі котрої лежить газопровід Уренгой – Помари – Ужгород – Європа, супроводжувалося політичним конфліктом глобального розмаху.

Нинішній Кремль часто пропонує "відокремлювати мух від котлет", коли радить не змішувати зовнішню політику з економікою. Однак, це не більше ніж ще один крок в закулісній війні. Питання транспортування в Європу великих обсягів вуглеводневої сировини з самого початку слідували лише причіпним вагоном за локомотивом зовнішньої політики.

Сьогодні історія тих подій до певної міри повторюється, оскільки контроль над українською частиною газопроводу Уренгой – Помари – Ужгород – Європа став підтекстом багатьох подій українсько-російських відносин після розпаду СРСР. Подібно до того, як в 1980-ті роки Вашингтон доклав максимум зусиль щодо зриву його будівництва, тепер він вживає заходів щодо недопущення встановлення одноосібного російського контролю над цим маршрутом транспортування енергоресурсів на європейський ринок та використання Москвою поставок природного газу в якості фактору тиску на політичні позиції європейських країн. Адже у 1980-ті роки Вашингтон зіткнувся з прямою загрозою трансатлантичній єдності через бурхливий розвиток енергетичного співробітництва європейських країн-членів НАТО з СРСР.

Початок цих подій був покладений 1 лютого 1970 р. міністр економіки ФРН Карл Шіллер і радянський міністр зовнішньої торгівлі Микола Патолічев підписали безпрецедентний договір про початок поставок природного газу з СРСР до Західної Німеччини. Це був фінал важких дев'ятимісячних переговорів, які відбувалися послідовно у Відні, Москві, Кельні та Есені. СРСР зобов'язувався щорічно постачати до ФРН 3 млрд кубометрів природного газу. Німецька компанія "Mannesmann AG" брала на себе зобов'язання розрахуватися за отримане паливо зустрічними поставками 1,2 млн тонн труб великого діаметру, необхідних СРСР для прокладки газопроводу "Союз". Інша компанія "Ruhrgas AG" із Есена закупала радянський газ і постачала його клієнтам у ФРН через свої газорозподільчі мережі. Фінансове забезпечення угоди гарантував "Deutsche Bank", що виділив Радянському Союзові на пільгових умовах кредит на 1,2 млрд. марок. [10] Ця система договорів отримала назву "газ в обмін на труби великого діаметру". Самі поставки розпочалися 1 жовтня 1973 р., коли керівник "Ruhrgas AG" Герберт Шельбергер у Вайдхаузі

на кордоні між Чехословаччиною та ФРН урочисто відкрив кран на газопроводі.

Положення документів 1970 року були розвинуті в угодах 1972, 1974 і 1979 рр., котрі передбачали збільшення обсягів поставок газу. На 1980 рік радянські поставки задовольняли 17% потреб ФРН в імпорті газу й на черзі був новий договір, що розширяв радянську присутність на німецькому газовому ринку до 30%. Реалізація подальших газових планів повинна була привести, за визнанням колишнього західнонімецького міністра економіки Отто фон Ламбсдорфа, до захоплення Радянським Союзом 60% газового ринку ФРН. 20 листопада 1981 р. "Ruhrgas AG" і "Союзгазекспорт" уклали новий, "четвертий" договір, згідно якого в 1984–2008 рр. до Німеччини повинні були поставлятися ще 8 млрд. кубометрів газу на рік. [10]

Аналогічні угоди були укладені на поставку природного газу до Франції, Італії, Австрії та Швейцарії. Через територію ФРН було прокладено газопровід "МЕГАЛ" для доставки радянського газу до Франції.

Такий розмах радянської експансії на європейському ринку енергоресурсів спричинив появу серйозних побоювань у Вашингтоні, оскільки політичні наслідки лежали на поверхні. У засобах масової інформації американці попереджували про небезпеку радянського енергетичного шантажу Західної Європи. Але у вузьких колах вони називали речі своїми іменами: під загрозою трансатлантична єдність союзників. Адже СРСР не просто постачав на західноєвропейські ринки енергоносії, послаблюючи їх залежність від поставок нафти з постійно кризового Близького Сходу, однак також розміщав у Європі значні замовлення на промислове обладнання. На його придбання пішло, за американськими даними, біля 11 з 15 млрд. доларів кредитів, наданих французькими та німецькими банками Москві під гарантії своїх урядів. [10] Під час затвердження такої схеми, на застереження щодо її дорожнечі для СРСР Генеральний секретар ЦК КПРС Леонід Брежнев пояснив її доцільність саме політичними мотивами: "Розрядка дорожче". [10] Тобто амбіційний енергетичний проект розглядався Брежневим як підвалини для політичного зближення з окремими країнами західного блоку. Показовий і наступний факт. У 1977 році на П'ятому з'їзді Польської об'єднаної робітничої партії Леонід Брежнев виступив з ініціативою про енергетичне співробітництво країн Європи в розвитку Хельсінкських домовленостей 1975 року. Щоб усвідомити всю революційність цієї пропозиції Брежнева, зазначимо, що аналогічна європейська ініціатива – Енергетична Хартія Об'єднаної Європи – була висунута прем'єр-міністром Нідерландів Руудом Любберсом тільки 25 червня 1990 року, а юридично обов'язковий договір підписали тільки через чотири роки.

Таким чином, керівництво СРСР розглядало питання енергетичного співробітництва з західноєвропейськими країнами-членами НАТО як складову частину своєї зовнішньої політики. Це викликало побоювання Вашингтона, що повністю підтвердились в 1982-ому, коли послідовність адміністрації Рональда Рейгана в боротьбі проти будівництва газопроводу Уренгой – Помари – Ужгород – Європа та вимоги до союзників по НАТО

дотримуватися ембарго на поставки газотранспортного обладнання Радянському Союзу спричинили конфлікт всередині Північноатлантичного альянсу, наслідком чого міг стати його розвал. Тодішній держсекретар США Дж. Шульц у розмові з П. Швейцером згадував: "НАТО переживав нелегкі хвилини. Потрібно було знайти якийсь компроміс". [14 ; С. 137].

Значне збільшення частки радянських вуглеводнів (нафти і природного газу) на ринку енергоресурсів Західної Європи відбувалося в момент істотного стрибку цін на нафту через ситуацію на Близькому Сході. При цьому поставка радянських енергоносіїв відбувалася за міждержавними багаторічними контрактами з чітко зафіксованою ціною, гарантувалася урядами й одночасно супроводжувалася зустрічними поставками промислового обладнання до СРСР. Зокрема, під будівництво газопроводу Уренгой – Помари – Ужгород – Європа СРСР пропонував ФРН ціну в 70 доларів за тисячу кубометрів газу, що було втричі менше внутрішніх німецьких цін на газ. При цьому оплата за німецькі труби великого діаметру з боку СРСР була цілком ринковою. Це стало причиною значної зацікавленості західноєвропейських ділових кіл у енергетичному співробітництві з СРСР, що потягнуло за собою зміни в політичних відносинах між країнами-членами НАТО та Радянським Союзом. У появі таких неконтрольованих з Вашингтона зв'язків між європейськими країнами і головним геополітичним противником США американське керівництво вбачало загрозу трансатлантичної єдності. Особливо це стосується ФРН.

Перші приклади прямого зв'язку між енергетичним співробітництвом і політичним порозумінням між ФРН та СРСР відносяться до 1960 р., коли Радянський Союз розмістив у Західній Німеччині замовлення на поставку труб великого діаметру. Канцлер Конрад Аденауер спочатку дозволив ці контракти, проте 11 квітня 1963 року заборонив їх під приводом того, що їх реалізація загрожує безпеці ФРН та її союзників. Одночасно федеральний уряд відмовився гарантувати кредити під торговельні угоди з СРСР. Ця зміна позиції Аденауера була продиктована тиском США та вразливим становищем ФРН після Другої світової війни.

Урядова заборона спричинила незадоволення бізнес-еліти й обговорювалася в бундестазі. Частина західнонімецького ділового світу (компанії "Phoenix-Rheinruhr", "Mannesmann AG", "Krupp", "Salzgitter AG", "Siemens", "Haniel", "IG Farben", "Thyssen", "Hoechst", "AEG") дистанціювалися від ХДС/ХСС. Після виборів 1966 року "правим" довелося розділити владу з соціал-демократами та вільними демократами, а восени 1969 року в ФРН уперше був сформований уряд зовсім без участі християнських демократів. Його очолили федеральний канцлер соціал-демократ Вілі Брандт і міністр зовнішніх справ вільний демократ Вальтер Шеель, з котрими пов'язаний початок званої " нової східної політики". Саме її частиною стала серія договорів "газ в обмін на труби великого діаметру". Зацікавленість німецького ділового світу в цих угодах була винятковою. Наприклад, до головного підприємства хімічного концерну "BASF" навіть підводилася спеціальна гілка магістрального газопроводу з СРСР. Відповідно, неухвалене ставлення уряду Брандта до інтересів німецьких промисловців, зацікавлених у розвитку енергетичного співробітництва з СРСР, могло коштувати йому так само дорого, як уряду Аденауера.

Підтекстом цього процесу була ревізія результатів Другої світової війни. Після розгрому та приниження Західна Німеччина в системі глобальної економіки штучно стримувалася американцями як потенційний

конкурент. Окрім заборонених урядом Аденауера на вимогу США контрактів німецьких компаній з СРСР можна навести аналогічні приклади угод з Китаєм. У 1964 і 1966 роках США успішно лобювали прийняття рішень, спрямованих проти планів Бонну встановити з КНР офіційні економічні відносини і, серед іншого, побудувати в Китаї металургійний завод. Вихід з цього протизливого становища німецький діловий світ вбачав у східній торгівлі, спираючись на яку ФРН намагалася увійти до міжнародної політики як новий геополітичний гравець та лідер. Протягом 1970-их років ці розрахунки почали справджуватися. Завдяки розвитку торгівлі з країнами-учасницями Варшавського Договору і СРСР Західна Німеччина вийшла на позиції головного європейського миротворця та посередника між США і східним блоком. Одночасно Бонн докладав зусиль для "історичного примирення" Німеччини та Франції. Так розчищався шлях до єдиної Європи, де панівну роль міг захопити німецький бізнес.

За таких умов розвиток радянсько-німецького енергетичного співробітництва суперечив політичним інтересам США. Тому Вашингтон вимагав від Бонна відмовитися від цього співробітництва з СРСР та зменшити масштаби закупок радянського природного газу.

20 січня 1981 року відбулася інаугурація Рональда Рейгана. Офіційна історія Служби Зовнішньої Розвідки Російської Федерації свідчить, що за даними радянської розвідки тема таємних операцій проти СРСР розглядалася новим президентом США на засіданні Робочої групи у справах національної безпеки вже 30 січня 1981 року – тобто через десять днів після інаугурації. [8; С. 39] Влітку 1981 року для підвищення секретності обговорення та прийняття стратегічних рішень президент Рейган утворив Групу планування з національної безпеки (National Security Planning Group), до якої окрім самого Рейгана увійшли всього шість осіб: віцепрезидент, держсекретар, міністр оборони, директор ЦРУ, голова Комітету начальників штабів збройних сил і радник президента у справах національної безпеки. Ця група щотижня зустрічалася з президентом і формувала порядок денний для засідань Ради Національної Безпеки, розглядала документи по довгостроковому плануванню і прогнозуванню міжнародних відносин, а також проєкти таємних операцій за кордоном. [1]. У тому числі вона розглядала стратегію, спрямовану на здійснення тиску на вразливі місця політичної та економічної системи СРСР. Однією з її складових часток була "економічна війна".

Конкретні цілі та засоби реалізації цієї стратегії визначалися директивами з національної безпеки (NSDD) Ради Національної Безпеки США, підписаними президентом Рейганом в 1982-1983 роках. Спеціальним розпорядженням президента діяльність РНБ була оточена підвищеними заходами секретності. [9; С. 45]. Проте загальний напрям американської політики щодо СРСР ніколи не приховувався. Вже на першій своїй пресконференції в якості президента Рейган категорично засудив комунізм. [6; Р. 18-20]. Далі він в усіх своїх виступах, де мова заходила про СРСР, завжди його засуджував. Апофеозом став березневий виступ 1983 року, коли Рейган дав своє узагальнююче визначення СРСР як "імперії зла". В цьому ключі протягом 1982 року одночасно з реорганізацією РНБ відбувалося формування зовнішньополітичної стратегії США, відомої під назвою "доктрина Рейгана". Її перше зведення в єдиний документ відбулося 20 травня 1982 року, коли РНБ прийняла директиву NSDD-32 "Стратегія національної безпеки США" ("US National Security Strategy"). На восьми сторінках директиви розкривався цілий комплекс заходів

політичного, військового та ідеологічного характеру з метою обмеження впливу СРСР у Європі. При цьому основна увага приділялася саме військово-політичним і військово-технічним заходам. Але вперше тут з'являється і такий захід впливу на СРСР, як розширення обмежень на експорт технологій і промислової продукції.

Введення воєнного стану в Польщі спонукало адміністрацію Рейгана об'єднати всі свої відокремлені програми військового, економічного, політичного, енергетичного протистояння СРСР в єдиному документі. Ним стала директива РНБ №66 "Санкції у відносинах Схід – Захід, пов'язані з польськими подіями" від 29 листопада 1982 року (NSDD-66). [4]. Помічник секретаря Ради національної безпеки Роджер Робінсон, який написав цю директиву, охарактеризував її як таку, що "рівнозначна оголошенню економічної війни проти Радянського Союзу". [12; С. 161–162].

Р.Робінсон очолював Управління міжнародними економічними справами РНБ США. До цього він обіймав посаду віце-президента "Чейз Манхеттен банк", де займався питаннями кредитування СРСР. Тому Робінсона поряд з міністром оборони К.Вайнбергером і директором ЦРУ В.Кейсі вважають автором сценарію економічної війни проти СРСР. [11; С. 186].

NSDD-66 оголошувала, що цілі політики США – це підірвати радянської економіки методом завдання шкоди базовим галузям, що вважалися основою радянського народного господарства. Практичним виразом зовнішньої політики США, згідно цієї директиви, були спроби перешкодити будівництву газопроводу від Уренгойського родовища до західного кордону СРСР.

Таким чином, головною ціллю для американської політики щодо стримування і трансформації СРСР адміністрація Рейгана визначала радянський паливно-енергетичний комплекс, який виступав основним джерелом валютних надходжень до СРСР. Тільки в 1980 році радянський експорт природного газу склав 35 млрд кубометрів, нафти – 119 млн тонн, нафтопродуктів – 43 млн тонн. Враховуючи, що в тому ж році середня ціна одного барелю нафти сягнула історичного максимуму – \$35,69 (або \$85 в доларах 2005 року), – не важко уявити прибутковість експорту радянських енергоносіїв. [13; С. 7]. По ньому і завдавався удар.

Повністю сформована нова стратегія Вашингтона щодо СРСР була 17 січня 1983 року, коли Рейган підписав директиву NSDD-75 "Ставлення США до СРСР" ("US Relations with the USSR"). Нею проголошувався відхід від попередньої політики стримування СРСР і перехід до цілеспрямованої стратегії по фундаментальній зміні радянської системи. Основним постулатом директиви було відкидання принципу мирного співіснування з СРСР та комунізмом поряд із впевненістю, що її можна примусити до трансформації шляхом зовнішнього тиску. Тут вперше зводилися разом заходи політичного, ідеологічного, пропагандистського, військового, економічного характеру під єдиною стратегічною метою. Серед цих заходів економічного характеру провідна роль відводилася саме енергетиці. [5; Р. 255-264].

Зусиллями ЦРУ був підготовлений зведений перелік з технологіями ПЕК, важливість яких для СРСР була критичною. США мали монополію на значну частину цих технологій. Тому апарат РНБ під керівництвом Річарда Аплена зробив ставку на ліквідацію будь-якого експорту (в т.ч. й нелегального) цих технологій до СРСР. 30 грудня 1981 року президент Рейган підписав рішення про заборону американським компаніям брати участь у проєкті будівництва газопроводу Уренгой – Помари – Ужгород – Європа. На той момент уже були

укладені угоди або велися переговори понад 60 американських компаній з СРСР.

Американська адміністрація робила основну ставку на залежність СРСР від поставок західної техніки для розробки родовищ і будівництва газопроводів. Зазвичай радянські та російські дослідники цю тему не розглядають, обмежуючись визнанням, що на відміну від 1960-1970-х років, коли радянська промисловість ще задовольняла більшість потреб ПЕК в обладнанні, в 1980-ті роки міністерства нафтової та газової промисловості СРСР робили ставку на імпорту техніку. Імпорт нафтогазового обладнання за темпам приросту здобув усі рекорди – він зріс за 1970–1983 роки у вартісному виразі в 80 разів. [7; С. 24].

Механізм контролю США над експортом до країн східного блоку включав роботу КОКОМ (Coordinating Committee for Multilateral Export Controls – CoCom), довгострокову операцію Митної служби США "Вихід" ("EXODUS") і політичну роботу адміністрації президента Рейгана з урядами країн західного світу щодо приєднання до ембарго. Слід визнати роботу цього механізму ефективним. Він чітко відфільтрував необхідні для базових галузей радянської економіки (насамперед, ПЕК і ВПК) технології та припиняв їх вивезення до СРСР. При цьому загальний обсяг зовнішньої торгівлі ніби не страждав, через що радянська пропаганда не могла звинуватити США у розв'язанні економічної війни.

Так, загальний обсяг торгівлі між СРСР і США в період найбільш гострого протистояння в 1981–1985 роках (11,826 млрд карбованців) виявився більшим за аналогічний показник періоду "перебудови" і "нового мислення" (1986–1990), коли адміністрація Рейгана переглянула своє ставлення до Москви (10,864 млрд крб.). [2; Р. 76]. А рекордні показники американсько-радянської торгівлі припадають на 1984 рік, коли діяли всі введені Рейганом документи по обмеженню експорту до СРСР. У той же час Митна служба США в межах операції "Вихід" винесла понад 9000 заборон на вивезення промислової продукції на загальну суму біля 1 млрд доларів. [3]. Непрямим чином підтверджують цей висновок дані радянської статистики. В 1980–1985 роках через санкції скорочується імпорту до СРСР машин, промислового обладнання і транспортних засобів західного виробництва, натомість збільшується завезення з країн соціалістичного табору.

Американське ембарго було однією з головних причин зриву Одинадцятої п'ятирічки (1981-1985 рр.) в СРСР. Обмеження поставок обладнання вже у 1982 році призвело до того, що "Главтюменьнефтегаз" уперше не виконав план видобутку вуглеводнів. У 1984 році недобір "Главтюменьнефтегаза" до річного плану становив 9 млн. тонн тільки по нафті. А в наступному 1985-му невиконання річного плану "Главтюменьнефтегазом" сягнуло вже 35 млн. тонн нафти! Попри значне зростання капіталовкладень в ПЕК (у 1985 році вони вдвічі перевищили рівень 1975), видобуток нафти падав. Лихоманкові спроби стабілізувати ситуацію в 1986-1987 рр. призвели до перефорсування родовищ і прискорення нового падіння видобутку нафти. Американське ембарго, поза сумнівами, досягло своєї мети: замість того, щоб бути головним джерелом валютних надходжень для радянської економіки ПЕК перетворився на одного з головних її споживачів.

Проте зупинити будівництво трансконтинентального газопроводу Уренгой – Помари – Ужгород – Європа не вдалося, оскільки радянське керівництво почало надавати йому значення політичного символу і витрачало кошти не рахуючись із здоровим глуздом. Саме будівництво газопроводу проєктною потужністю 32 млрд

кубометрів на рік розпочалося у квітні 1982 р. одразу на всьому його маршруті. Одночасно велося будівництво промислових площадок під майбутні компресорні станції, річних переходів і всієї супутньої інфраструктури. Щоб прискорити процес, голови селищних і районних рад, територією котрих мав пройти газопровід, були викликані до Москви разом з печатками своїх рад. Там протягом одного дня були оформлені всі необхідні документи на відведення землі під будівництво. Прокладення української ділянки газопроводу просувалося зі швидкістю одного кілометра на добу! За складностями і розмахом його можна порівнювати з будівництвом Великої Китайської стіни.

У вересні 1983 року – всього лише через 18 місяців після початку будівництва – газопровід був введений в експлуатацію на всьому його протязі. Ця перемога стала можливою завдяки напруженню сил всієї країни. У 1984 році СРСР вийшов на перше місце у світі за видобутком газу – 587 млрд кубометрів. 13 січня 1984 року розпочалися перші експортні поставки новим газопроводом. Але на цьому успіхи закінчуються. Осторононь залишився той крайній поспіх, з яким велося будівництво. Дійшло до того, що через помилку геодезистів магістраль проклали на 150 км північніше Помар, тому назва легендарного газопроводу – лише данина традиції.

Крім того, закінчення будівництва, введення газопроводу в експлуатацію та вивід його на проектну потужність – різні речі. І на цьому етапі дії адміністрації президента Рейгана знову далися визнаки. Завдяки її зусиллям вказаний газопровід був введений на проектну потужність з дворічним запізненням. При цьому друга черга газопроводу так і залишилася в стадії проектування.

Невдача американської спроби повністю зірвати виконання проекту цього газопроводу полягала в тому, що Радянський Союз ефективно використав протиріччя

серед країн західного світу і спромігся зменшити негативні для себе наслідки від американського ембарго. Газопровід Уренгой – Помари – Ужгород – Європа і сьогодні залишається головною експортною магістраллю для російського природного газу до країн Європи. Одночасно він залишається в центрі протистояння між США та Росією.

1. History of the National Security Council, 1947-1997. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://www.whitehouse.gov/WH/EOP/NSC/html/NSChistory.html>. 2. Lubrano L. The Political Web of Scientific Cooperation Between the U.S.A. and U.S.S.R. // Sectors of Mutual Benefit in U.S.-Soviet Relations. - Durham: Duke University Press, 1985. 3. Memorandum "Policing high-tech export" OIG-00-072. – Audit of the Department of the Treasury Efforts to Prevent Illicit Transfers of U.S. Military Technologies [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: www.treas.gov/inspector-general/audit-reports/2000/oig00072.pdf. 4. National Security Decision Directive №66 "East-West Relations and Poland Related Sanctions". [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-066.htm>. 5. Simpson C. National security directives of the Reagan and Bush administrations: the declassified history of the US political and military policy, 1981-1991. – Boulder, CO: Westview Press, 1995. 6. Start of the Reagan era // U.S. News & World Report. – 1981. – January 26. 7. Арбатова А., Смирнов В., Фейгин В. Циклы нефтяной зависимости // Россия в глобальной политике. – 2005. – № 2, март – апрель. 8. Внешняя разведка о секретных западных оценках советской экономики и планах по ее ослаблению // Очерки истории российской внешней разведки / Под ред. С.Н.Лебедева. – Т. 6. – М.: Междунар. отношения, 2007. 9. Коньшнев В. Принятие решений о военных интервенциях: отношения президента и конгресса США (1982 – 1991гг.). – С.-Петербург: СПбГУ, 1999. 10. Лабеецкая Е., Лукьянов Ф., Слободин А., Шлаков Ю. Труба в бесконечность. Хроника самой большой сделки в российско-германской истории // Время новостей. – Издательство "Время". – №169, 17 ноября 2000. 11. Лоран Э. Нефть: ложь, тайны, махинации. – Пер. с фр. – Москва: Столица-Принт, 2007. 12. Маккейн Д., Солтер М. Трудные решения. – Пер. с англ. – Москва: ООО "АСТ Москва", 2008. 13. Путилов Е. Битва за газопровод // Неизвестная разведка. – ООО "Неизвестная разведка. Факты. События. Люди". – 2007. 14. Швейцер П. Тайная стратегия развала СССР. – Пер. с польск. – М.: Эксмо: Алгоритм, 2010.

Надійшла до редколегії 17.02.12

І. Кравченко, канд. іст. наук

СТОРИНКА З ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОГО ХРАМОБУДІВНИЦТВА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

*Стаття присвячена історії будівництва однієї з київських церков
The article is devoted history of building of one of the Kievan churches*

Історія курорту Києва Пущі-Водиці нараховує трохи більше ста років. В кінці XIX ст. тут, в міському лісі, створили дачне селище для киян. Бажаючі могли орендувати ділянки розміром 0,25 га для будівництва дач [4, 7–17]. 1903 р. власники дач, котрі жили в Пущі-Водиці весною, влітку і восени, а дехто й взимку, побажали мати в селищі церкву. Вони звернулись до міського голови В. М. Проценка з проханням про сприяння для отримання дозволу на будівництво дерев'яної церкви у Київського митрополита Флавіана, а також на створення тимчасового комітету для збирання пожертв на будівництво, і про допомогу в отриманні частини коштів на це з міського бюджету. У зверненні мешканці наголошували, що в селищі вже є чудовий парк, ринок, розплановані вулиці і т. ін., але відсутнє найважливіше – церква. Через це православні позбавлені церковних молитов і Таїнств, особливо люди похилого віку та діти. Підписи під зверненням поставили 35 осіб [4, 7–17].

Міський голова звернувся 7 липня 1903 р. до митрополита, і 16 липня отримав його дозвіл на спорудження храму [2, 1–1 зв.]. У листі настоятелю київської Борисо-Глібської церкви о. Михайлу Єдлінському, одному з ініціаторів будівництва, разом з проханням повідомити мешканців Пущі-Водиці про отримання дозволу, В.М. Проценко повідомив, що міська дума теж співчуває цій справі, і на зборах 10–16 липня прийняла рішення

питання про спосіб і розміри допомоги з боку міста на будівництво передати до фінансової комісії, а вибір місця для нього доручити комісії з парафіян [4, 19].

На зборах 10 серпня 1903 р. власники дач Пущі-Водиці обрали комітет з будівництва церкви, склад якого затвердив митрополит Флавіан разом з дозволом розпочати збирання пожертв на будівництво [4, 3–9]. До складу цього першого комітету увійшли інженер генерал-майор М.О. Ракінт, купець М.Г. Новіков, статський радник М.А. Пашинський, колезький радник О.О. Лукашевич, настоятель Борисо-Глібської церкви священник Михайло Єдлінський, протоіерей Іван Мельниковський, священник Арсеній Дашків, статський радник Я.П. Кобець, помічник аптекаря Й.О. Візенталь, купець О.В. Кобець, селянин П.М. Глухов, купець О. З. Захар'євський, статський радник О.Ф. Соколов, Л.А. Пелешенко, статський радник І.Ф. Кістяківський, купець Я.В. Ріхерт, архітектор І.В. Ніколаєв, статський радник М.В. Гневушев, дворянин С.О. Романович-Славатинський, купець І.М. Монахов, контролер І.П. Байков, священник Іван Троїцький, Д.Г. Василевич. Члени комітету обрали головою генерал-майора інженера М.О. Ракінта, товаришем голови статського радника М.А. Пашинського, скарбником купця М.Г. Новікова, секретарем статського радника Я.П. Кобця [2, 8–8 зв.].